

R E C E N Z I J O S

Knyga apie prieštarinę vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio gyvenimą ir tragišką mirtį

Eligijus Raila. *Ignotus Ignotas. Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis*. Vilnius: Aidai, 2010. 237 p.

Prieš beveik pusantro dešimtmečio – 1995 m. – Vilniaus universiteto Istorijos fakultete buvo apginta Eligijaus Railos disertacija, skirta Vilniaus vyskupui Ignotui Jokūbui Masalskiui [16] – vienam svarbiausių Lietuvos istorijos veikėjų. Po gana ilgo laiko skaitytojai sulaukė ir monografijos šia tema. Išties džiugu, kad E. Raila, ilgą laiką Lietuvos kultūriniame gyvenime žinomas labiau kaip literatas, vėl ėmė darbuotis istorijos baruose. Pasirodęs autoriaus veikalas kelia išties nemažą susidomėjimą.

Knyga sudaryta iš pratarmės, trijų skyrių („I. J. Masalskio politinė veikla: tarp tradicijos ir reformų“, „I. J. Masalskio kultūrinė veikla: edukacinės apšvietos likimas“, „I. J. Masalskio ūkinė veikla: fiziokratizmo konfigūracija Lietuvoje“), literatūros bei šaltinių sąrašo, asmenvardžių ir vietovardžių rodyklių. Dėstomosios dalies struktūra yra logiška, nors chronologiškai kai kas ir kartojasi, bet tokiu principu sukurtas išsamus temos vaizdas. Autorius surado nemažai faktų iš I. J. Masalskio gyvenimo, kartu pateikė platų tos epochos politinio, kultūrinio ir socialinio gyvenimo vaizdą. Visgi keista, kodėl autorius neskyrė knygoje vietos darbo išvadoms ar apibendrinimui.

E. Railos pateikiamoje politinėje Vilniaus vyskupo biografijoje pasakojimas apie hierarcho gyvenimą pradedamas jo šeimos istorija ir baigiamas vyskupo mirtimi kartuvėse 1794 m. sukilimo metu Varšuvoje ir laidotuvėmis Vilniuje. Pasakojama, kaip I. J. Masalskis ėjo mokslus, vyko studijuoti į Italiją, Lenkiją, rašoma apie jo karjeros peripetijas šalia pateikiant žinių apie to meto epochą, politinę Abiejų Tautų Respublikos situaciją. Iš vyskupo I. J. Masalskio politinės veiklos aprašymo nekyla abejonių dėl šio asmens įtakos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII a. antrojoje pusėje. Knygos autorius plačiai aprašo vyskupo kontaktus su žymiais to meto veikėjais (Stanislovu Augustu Poniatovskiu, Jekaterina II, Jakovu Sieversu (Jacob Johann Graf von Sievers, Яков Сіверс), Nikolajumi Repninu (Николай Репнин), Viktoru Mirabo (Victor Riqueti de Mirabaeu) ir kitais), politinius manevrus, pergales ir nesėkmes.

Skyriuje apie kultūrinę vyskupo veiklą nurodoma, jog I. J. Masalskis tikrai daug nuveikė to meto LDK mokslo ir meno labui, buvo mecenatas, rėmė kūrėjus, būrė juos. Vyskupo dalyvavimas Edukacinės komisijos veikloje aprašomas nenuitylint jo polinkio pasisavinti sau valstybės lėšas.

Apie I. J. Masalskio ūkinę veiklą rašoma, kad šis žmogus, taikęs pažangius ūkininkavimo būdus, gaudavo dideles pajamas iš savo dvarų, bet aistros lošimui ir kitoks pinigų švaistymas trukdė šias lėšas panaudoti racionaliai.

Įvertinus visą vyskupo veiklą negalima apeiti daugybės I. J. Masalskio nuopelnų LDK kultūros ir ūkio labui. Kita vertus, Vilniaus vyskupo bei jo bendražygių politiniai veiksmai lėmė iš tiesų sudėtingą šalies situaciją. Aišku, padalijimai ir valstybės nuosmukis – ne vien I. J. Masalskio bei jo kartos veiksmų rezultatas. Visgi, remiantis E. Railos pateikta vyskupo gyvenimo charakteristika bei kitais žinomais istoriniais faktais, galima teigti, kad šis veikėjas visų pirma galvojo apie savo ir tik po to apie valstybės gerovę.

Pratarmėje autorius pabrėžia, kad negalima vyskupo asmenybės istorijoje vertinti vienpusiškai, reikia suvokti epochos sudėtingumą. Sunku nesutikti su šiuo požiūriu. Vis dėlto

įvadinėje dalyje autorius nenagrinėjo ir neįvertino ne tik gausios literatūros, bet ir plačiai panaudotų šaltinių. Tuo pačiu kritiškas naratyvinių šaltinių – korespondencijos ir memuaristikos – įvertinimas būtų labai pravartus, nes šie šaltiniai yra gana tendencingi, pvz., nedaug kritinių pastabų sulaukė Livonijos vyskupo Juozapo Kazimiero Kosakovskio atsiminimai, kurio vertinimais E. Raila rėmėsi gana dažnai.

Nors autorius panaudojo gausią ir įdomią literatūrą bei šaltinius, nuo disertacijos apsigynimo iki monografijos pasirodymo buvo išleistas ne vienas darbas, nagrinėjantis šią epochą ir Vilniaus vyskupo asmenybę. Kai kuriomis studijomis – Vydo Dolinsko ir Ramunės Šmigelskytės-Stukienės veikalais [5; 17] – autorius pasinaudojo, bet tai ne vieninteliai nauji darbai, kuriuose analizuotas I. J. Masalskio gyvenimas. Galbūt neverta priekaištauti, kad autorius nesirėmė Viktoro Petkaus [15] ar Onos Matusėvičiūtės darbais [10; 11; 12; 13] (nors disertacijoje yra ši pozicija [16]), kurie išties nėra profesionalūs, tačiau į naudotos literatūros sąrašą nepateko ir ne viena aukšto lygio istorijos studija ar straipsnis. Bene svarbiausias darbas apie Vilniaus vyskupo asmenybę yra Lenkijos autoriaus dvasininko Tadeuszo Kasabuļos monografija apie šį hierarchą [6], kuri E. Railos buvo nutylėta. Tai stebina, kadangi abu autoriai nagrinėja tas pačias problemas: tiek E. Raila, tiek T. Kasabuļa tyrė I. J. Masalskio gyvenimo ir veiklos momentus, net dalių pavadinimai gana identiškai (pvz., jaunystė, pasiruošimas kunigystei, veikla Vilniaus diecezijoje). Nesirėmė E. Raila ir minėtojo autoriaus straipsniu apie diecezinę kunigų seminariją Vilniuje I. J. Masalskio laikais [7]. T. Kasabuļos darbai yra žinomi Lietuvos istoriografijoje, todėl kyla klausimas, kodėl autorius nesinaudojo Lenkijos mokslininko studija ir netgi jos neminėjo. Tenka pripažinti, jog, sulyginus T. Kasabuļos ir E. Railos įdirbį, tyrimo spektrą, panaudotų šaltinių ir literatūros kiekį, jos naujumą, pirmenybę atitektų Lenkijos mokslininkui. T. Kasabuļa paminėjo netgi tokius lietuvių autorius, kuriems E. Raila dėmesio neskyrė, pvz., kunigo Kazimiero Aloyzo Matulaičio straipsnį apie I. J. Masalskio vaidmenį ir mirties aplinkybes [9].

Autorius nesirėmė Kristinos Mačiulytės studija [8], kurioje plačiai pristatyta Apšvietos epocha, nemažai teksto skirta ir Vilniaus vyskupui. Nepateko į tyrėjo akiratį ir anglų istoriko Richardo Butterwico straipsnis apie vyskupą (tarp jų ir I. J. Masalskio) veiklą ir santykius su Romos popiežiaus kurija Ketverių metų seimo laikotarpiu [4]. Autorius nepasinaudojo publikuotais Kauno, Breslaujos XVIII a. antrosios pusės [1; 3] dekanatų vizitacijų aktais, taip pat neblogai išlikusiomis įvairių LDK pavietų bei Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo teismų bylomis, įvairių komisijų, Vilniaus kapitulos medžiaga.

Vis dėlto pagrindinės I. J. Masalskio veiklos kryptys E. Railos knygoje nušviestos gana plačiai. Autorius nemažai dėmesio skyrė vyskupo biografijai, pateikė daug įdomių detalių iš tuometinio gyvenimo. Veikale paminėtas, bet tekste visgi nuošaly paliktas historiografinis ginčas tarp I. J. Masalskio šalininkų bei priešininkų. Vengdamas keblų klausimų autorius knygoje neslėpė simpatijos pagrindiniam jos veikėjui. Tiesa, klaidinga būtų teigti, kad buvo nutylėti neigiami, kontroversiški vyskupo bruožai ir poelgiai. Tenka sutikti su E. Railos teiginiu, kad I. Masalskio asmenybė ir veikla anaipatol negali būti vertinama vienareikšmiškai.

Neracionalu autoriui priekaištauti dėl tam tikrų temų nebuvimo, tačiau neabejotinai įdomu būtų panagrinėti I. Masalskio asmenybę, jos įvaizdį lietuvių istorinėje sąmonėje, istoriografijoje, grožinėje literatūroje. Šis darbas dar laukia ateities tyrėjų.

Kyla klausimų dėl literatūros ir šaltinių sąrašo sudarymo. Prie archyvinės medžiagos paminėti tik archyvų fondai, o naudotų bylų numerių nėra. Bibliografijoje šaltiniai neatskirti nuo literatūros, todėl skaitytojui sunkiau įvertinti atlikto darbo apimtį. Nors mo-

nografijos teksto vertė nekelia abejonių, galima paminėti keletą smulkių pastabų. Antai autorius rėmėsi senu XIX a. Marcino Matuszewicziaus atsiminimų leidimu (p. 36), nors istoriografijoje daug plačiau naudojamas naujasis [2]. Nesuvienodinta pavardžių rašyba, pvz., rašoma „galima buvo sutikti <...> Vilhelmą Kalinskį ir Tomą Husaževskį“ (p. 20), bet kitoje knygos vietoje – „dėl garsaus nusikaltėlio Benedikto Oganowskio“ (p. 72). Minėdamas didikų pravardes autorius vienur palieka lietuvišką, kitur – lenkišką formą, pvz., rašoma Karolis Stanislovas Radvila *Panie Kochanku* (p. 24), o jo tėvas įvardytas kaip Mykolas Kazimieras *Žuvelė*, o ne *Rybeńko* (p. 26).

Autorius nenurodo, kad paskutinio Minsko vaivados Chmaros (p. 74) vardas buvo Adomas Mykolas Stanislovas [14], nors surasti šio gana žinomo asmens vardą nėra sunku – apie šį asmenį nemažai rašyta istoriografijoje. Vilniaus universiteto astronomas autoriaus įvardytas Andriejumi Steckiu (p. 149), tačiau tikroji jo pavardė Streckis (Andrzej Strzecki).

Norėjęsi padiskutuoti ir dėl kai kurių autoriaus bei jo perteiktų kitų istorikų teiginių. Kiek ginčytinas yra teiginys, kad bajorija buvo tarsi kasta, o ne socialinė grupė (p. 17). Ar tikrai bajorija buvo toks uždaras ir vientisas luomas? Tiriant Vilniaus pavieto medžiagą reikia pažymėti, kad tarp bajorų buvo visiškai skirtingos socialinės ekonominės padėties asmenų bei grupių. Labai abejotina, ar bežemis bajoras ir Vilniaus vaivada turėjo daugelį kastos privilegijų ir netgi priklausymo požymių.

Sklandaus teksto, patrauklaus stiliaus įdomiai ir populiariai parašyta Eligijaus Railos knyga nepraranda mokslinės vertės. Ši studija nebus nuobodi ne tik profesionalams, bet ir žmoniems, besidomintiems Lietuvos praeitimi.

Kaip ir įprasta „Aidų“ leidyklos spaudiniams, knygoje beveik nėra korektūros klaidų, leidinys skoningai iliustruotas (tiesa, daugelis iliustracijų tiesiog atspindi Apšvietos epochą ir nedaug yra susijusios su pagrindiniu knygos veikėju). Deja, nuvylė minkšto viršelio kokybė: nors ir saugiai vežiojantis knygą, jis greitai atplyšo.

Bendras knygos vertinimas yra kiek prieštaringas. Viena vertus, ji tikrai praturtins dar gana negilų mūsų XVIII a. istoriografijos ir istorinės biografistikos klodą. Šioje knygoje daug pirmą kartą mūsų istoriografijoje minimų faktų, ji įdomi, patraukli ir tikrai ras savo skaitytoją. Vis dėlto praėjus pusantro dešimtmečio nuo disertacijos pasirodymo, jos tekstas tik iš dalies pasipildė naujais vertinimais bei faktologinėmis žiniomis. Tad ar reikėjo laukti 15 metų ir tik tada išleisti knygą?

Šaltiniai ir literatūra

- [1] *Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignato Jokūbo Masalskio parėdymu = Visitatio decanatus Braslaviensis iussu et voluntate Ignatii Jacobi Massalski episcopi Vilmensis A. D. 1782–1783 peracta.* Parengė R. Firkovičius. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2008.
- [2] MATUSZEWICZ, Marcin. *Diariusz życia mego.* Warszawa, 1986, t. 1–2.
- [3] *Vyskupo Ignato Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m = Visitatio decanatus Kaunensis ab episcopo Ignatio Iacobo Masalskis anno 1782 peracta = Wizytacja dekanatu Kowieńskiego z 1782 r. przez biskupa Ignacego Jakóba Massalskiego.* Sudarė ir parengė V. Jogėla. Vilnius, 2001.
- [4] BUTTERWICK, Richard. Jak nie doszło do schizmy. Rzeczpospolita a Stolica Apostolska w czasie Sejmu Czteroletniego. *Kwartalnik Historyczny*, 2009, rocznik 116, zeszyt 3, p. 73–90.
- [5] DOLINSKAS, Vydas. *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794.* Vilnius: Vaga, 2003.
- [6] KASABUŁA, Tadeusz. *Ignacy Massalski biskup wileński.* Lublin, 1998.
- [7] KASABUŁA, Tadeusz. Seminarium diecezjalne wileńskie w okresie rządów biskupa Ignacego Massalskiego (1762–1794). *Roczniki Teologiczne*, 1996, z. 4, s. 129–144.

- [8] MAČIULYTĖ, Kristina. *Kad Tėvynė gyvuotų...: XVIII amžiaus antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos proginiai pamokslai*. Monografija. Vilnius: Mokslo aidai, 2005.
- [9] MATULAITIS, Kazimieras Aloyzas. Dėl ko lenkai pakorė vysk. Masalskį? *Tautos praeitis*, 1967, t. 2, kn. 3–4, p. 348–363.
- [10] MATUSEVIČIŪTĖ, Ona. 200 metų gedulingai sukakčiai paminėti. 1793–1794 metų įvykiai Lietuvoje. *Voruta*, 1993, Nr. 22, p. 1; Nr. 23, p. 6; Nr. 24, p. 6; Nr. 27–28, p. 3.
- [11] MATUSEVIČIŪTĖ, Ona. Amžinąjį atilsį duok, Viešpatie, 1794 m. žuvusiems, o gyviesiems teisingą supratimą. *Voruta*, 1994, Nr. 14, p. 1; Nr. 15, p. 4;
- [12] MATUSEVIČIŪTĖ, Ona. Ignas Jokūbas Masalskis. 1791–1794 m. įvykiai Lietuvoje. *Voruta*, 1993, Nr. 29–30, p. 1, 3; Nr. 31–32, p. 3; Nr. 33, p. 3; Nr. 35, p. 3; Nr. 36, p. 3; Nr. 37, p. 3.
- [13] MATUSEVIČIŪTĖ, Ona. Lietuvos laisvosios generalinės konfederacijos paskelbimas. Balta dėmė lietuvių istorinėje literatūroje. *Voruta*, 1992, Nr. 24, p. 1.
- [14] MOŚCICKI, Henryk. Chmara Adam Michał Stanisław. *Polski słownik biograficzny*. Kraków, 1937, t. 3, zeszyt 1, s. 315–316.
- [15] PETKUS, Viktoras. *Vilniaus vyskupas kunigaikštis Ignas Jokūbas Masalskis*. Vilnius, 2000.
- [16] RAILA, Eligijus. Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis ir apšvietos epocha Lietuvoje: Daktaro disertacija. Vilnius, 1995. *Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius*, f. 76, b. 3597.
- [17] ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ, Ramunė. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*. Vilnius: Baltos lankos, 2003.

Domininkas BURBA